

BÖLÜM I

BIÇİM VE BİLGİ

HİLOMORFİK BIÇİM KAVRAMININ ELEŞTİRİSİ

“Felsefi düşünce, biçim ile bilgi arasında var olan gerçek ilişkiyi aydınlatmayı başaramazsa, insan ve makine arasındaki bağın anlamını kavrayamayacaktır” (Simondon, METO: 150).

Simondon “Biçim, Bilgi ve Potansiyel” makalesinde sorar: “Sadece bir fizik varken neden *birden fazla* insan bilimi var? Neden her zaman, sosyoloji ve psiko-sosyolojiden söz etmek zorundayız; psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji içindeki farklı çalışma alanlarını neden ayırt etmek zorundayız?” (ILFI: 676). Simondon, James Clerk Maxwell’in elektromanyetik ışık teorisinin, akımların ve alanların karşılıklı etkilemlerini bir araya getiren bir sentez olduğunu ve bu sentezin “yer değiştirme akımları” kavramını ortaya koyarak yeni bir aksiyomlaştırmanın mümkün olduğunu gösterdiğini ve bunun daha sonra Heinrich Hertz tarafından deneysel olarak kanıtlandığını özellikle vurgulayarak, motivasyonunu doğabilimlerinin evrimi vizyonundan alan bir bakışla benzer yolun insan bilimlerinde ortak bir aksiyomatik için denenip denenemeyeceğini sorar. “İnsan bilimi, açık bir şekilde çoklu uygulamaların olanaklarına saygı duyarak ancak en azından çeşitli alanlara uygulanabilir ortak aksiyomatlara sahip olarak kurulabilir mi?” (ILFI: 677). Buna olumlu yanıt veren Simondon başlangıç olarak insan bilimleri içinde önerilen en eski açıklama ilkeleri olarak biçim ve bilgi kavramlarıyla başlar. Biçim kavramı her zaman insan sorunlarının incelenmesiyle ilgilenen filozofların ele aldığı en eski kavramdır. Simondon hilomorfik (madde-biçimci) biçim eleştirisini ILFI’nin tamamında hemen her vechesiyle sürdürür. Çünkü:

[Hilomorfik] şemanın mantıksal gücü o kadar büyüktür ki Aristoteles, hem mantıksal yola hem de fiziksel yola göre gerçeğe uygulanabilir evrensel bir sınıflandırma sistemini sürdürmek için bunu kullanabildi çünkü şema mantıksal düzen ile fiziksel düzenin uyumunu garanti eder ve tümevarımsal bilgiyi mümkün kılar. Hatta ruh ve beden uyumu bile hilomorfik şemaya göre düşünülebilir (ILFI: 21).

Ana tezde ilgili bağlamlarda tartışılan biçim ve bilgi ilişkisi önce Platoncu arketipte, sonra Aristoteles'in madde-biçim ilişkisi olarak hilomorfik şemasında ortaya konur. Orta Çağ'da ve 16. yüzyılda bazen Platoncu bazen de Aristotelesçi olarak yeniden ve yeniden ortaya çıkan biçim anlayışı nihayet on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılda Gestalt psikolojisiyle yenilenir. Gestaltçılar Maxwell'in elektromanyetik ışık teorisinden aldıkları *alan kavramı* sayesinde Platoncu arketipsel ve Aristotelesçi hilomorfik biçimin bir sentezini bir ölçüde gerçekleştirir. Simondon bu sürecin biçim kavramının zorunluluğunu ortaya koyduğunu ifade eder fakat bilgi ve (potansiyel enerjiden bahsedildiği anlamda) potansiyelleri içeren bir sistem içinde sunulmadığı takdirde, insan bilimlerinin aksiyomatiklerinin temelini oluşturmadığını göstermeye çalışır. Onun amacı bütün düalizmlere içkin olan bu biçim anlayışlarının tarihsel evriminin izini sürerek yetersizliklerini göstermek ve sonuçta bilgi kavramının (bu kavramla ilgili belirli değerlendirmelerden sonra) biçim kavramıyla birleştirilmesine izin verecek bir aksiyomlaştırmayı sunmaktır. Bu, yalnızca gerçeklik alanında potansiyel enerji içeren yarı-kararlı bir durumda var olabilen, transdüktif işlem veya modülasyon olarak adlandırdığı şeydir.

Arketip (köken anlamına gelen ἀρχή [*arché*] ve damga anlamına gelen τύπος [*túpos*] sözcüklerinden gelir), ilk kiptir. *Tupos* hem damga hem de aynı zamanda vuruş anlamına gelir. Yani damga vurmak, örneğin paranın basılacağı damgayı belirtir. O damga arketiptir ve bir maden damgalandığında o artık paradır, arketipin eseridir. Fakat bu para dolaşımında bozulabilir, fiziken yıpranabilir.

O zaman yeniden arketip devreye girer. Çünkü arketip parçadan ontolojik olarak üstündür ve ilktir. Fakat burada arketiple parça arasındaki ilişkinin diğer ilişki türleri düşünüldüğünde bilinen anlamda karşılıklı bir ilişki olmadığı da açıktır. Tek yanlı, ilişki adını pek hak etmeyen asimetrik bir ilişki. Arketip parçadan hem önde hem üstündür. O, her parçadan önce vardır ve parçanın meydana gelişinden sorumlu değildir yani onları yaratmaz. Bu, Platon'daki idealar teorisinin modelidir. Arketiplerin sahipliğini üstlenen biçimler dünyası. Duyulur nesnelere varlığının açıklanmasına izin veren arketipsel biçimler, yıldızların ötesindeki dünyalarında değişmez, mükemmel, bozulmayan, ebedi ve aşkın yapılar olarak idealardır. Oysa duyulur varlık, oluşumda ve sonra, yaşam boyu geçip gidişte değişebilir, bozulabilir. Bu da insanın, nesneyle uğraşırken ortaya çıkan zorluklarla karşılaştığında unuttuğu biçimi anımsayabileceği bir bilgi teorisine yol açar. İnsan sadece biçimleri anımsayabilir. Çünkü biçimin mükemmelliği kökünde verilidir. Platon mükemmelliğin kökeninde verili olan metafizik bir evren ve epistemolojik bir sistem kurar. Tefekkür nedir? Platon'da ideaların kız kardeşi olan ruhun, duyulur dünyada bozulan biçimlerin idealarını anımsamak için yaptığı bir anamnezdir. Arketiplere sorular sorarak biçimleri yeniden keşfetme-anımsama çabası. Felsefenin görevi, ancak bu yolla, duyulura düşüşten sonra tekrar geriye (mağaranın kapısına yönelerek dışarıya), o yüksek mükemmelliğe dönüşü (ideaya geri dönüşü) aramaktır. İdeaya geri dönüş, anımsamadır ve elbette ruhun (ideanın kız kardeşinin-*adelphé ton eidon*) anımsadıklarını yeniden keşfettiği bir tefekkür, bir bilimdir. Elealılar ve Pisagorcuların tefekkürünün Platon'da aldığı biçimdir bu. Kolektif bireyin en kalıcı biçimi, ideali sitedir, şehirdir. Biçim-idea, üstün ve değişmez olduğu sürece, kolektifin yapısını mükemmel bir biçimde temsil eder. İnsan bireyler bu kolektif yapı içindeki rollerine atanmışlardır; yargıç, savaşçı, zanaatkâr, köle, kadın ve filozof. Örtük bir sosyoloji, ideal grubun politik teorisini kurar. Platon'un en büyük felsefi buluşu kentün bunca değişim ve bozulma süreci içinde, bozulmayan, değişmeden kalan tek şey olarak "yasa"yı (yasa

ideasını) keşfetmiş olmasıdır (enerjinin korunumu ya da yerçekimi yasaları gibi bir yasadır bu). Kentin değişmeden kalmasını yasa sağlar. Ancak yasa ideası, biçim olarak öz olarak *eidōs* (εἶδος) kenti yapılandırır. Saf bir sosyoloji metafizik olur. Platon'da ilk gerçeklik kolektiftir, şehirdir; öyle ki birey şehrin bir analogu, yapısının bir yeniden üretimi, bir mikrokozmos olarak bilinir. Onun *Devlet* metni bireysel varlık ve biçim arasında dikey ilişki olarak inşa edilen gerçekçi bir idealizmi yansıtır (ILFI: 679-681).

Varlık ve bilgi ilişkisinde İyonyalıların genetik yaklaşımından sonra Sokrateses ve Platon'la bir kesinti, kopukluk yaşanır ve Aristoteles'le birlikte tekrar birleşerek bir senteze ulaşır. Bu nedenle İyonyalılar aşaması senkretik, Sokrateses ve Platon kesintisi analitik ve Aristoteles ile Stoacılar arasında zirve yapan bir sentez aşamasından söz edilir. Aynı şey Rönesans'ta senkretik, Descartes rasyonalizminde analitik ve Kant'ın şemacılığında sentez aşamaları olarak tekrar eder. O hâlde Aristoteles'in felsefeyi *Metafizik* kitabında Platon'a karşı kurması ve tekrar "doğa"ya dönmesi şaşırtıcı değildir. Ancak Aristoteles'te İyonyalıların algı ve oluş vizyonlarının tamamen dışında uzaktan gözleme ve tefekküre dayalı bir sınıflandırıcı empirizm ile karşı karşıyayızdır. Aristoteles için önce gelen, grup değil bireydir. Duyusal alandan çıkarsamalar yapar, teknik yaşam aracılığıyla hilomorfik bir şema kurar. Bu şemada biçim, Platon'un tam tersine bireysel varlığın içinde, bireysel varlığın olduğu her şeyle birlikte bulunan bir biçimdir. Biçimi olmayan madde yoktur, o hâlde birey bu madde ve biçimin birliğidir. Bu, tözdür. Aristoteles şöyle der: "Her şeyin tözü, tözü olduğu şeye aittir ve başka hiçbir şeye ait değildir" (Aristoteles, *Metafizik*, Z: 1038b). Tözün madde ve biçimin birliği olarak oldukça zengin ve ampirik bir içeriği vardır. Bütün özdeşlik felsefelerinin temelinde yer alan töz kavramı böylece felsefe sahnesinde hakimiyetini Aristoteles'le ilan eder (Platon'da töz, özdeşlikle değil arketiple açıklanan idea adını alır).

Fakat töz kavramı Aristoteles'te ikircikli bir kavramdır. Ve bu özelliğinin bugüne dek süregelmiş olması, yani bir kavram olarak tözün neredeyse hiç elimine edilmeden, hâlâ bazı biçimsel ontolojilerin